

SARI ÂŞIK VE MÎR SEYYİD AKABÂLÎ NESLİ

Afina BARMANBAY*

ÖZ

Eski dönem tezkirecileri Ozan-Âşık sanatından söz etmedikleri için kadim devir âşık yaratıcılıkları klasik eserlerimiz gibi günümüze kadar ulaşmamıştır. 1934 yılında İstanbul’da, “*Azerbaycan Yurt Bilgisi*” dergisinde yayımlanmış olan “*Azeri Âşıklarından Âşık Nebi- Sarı Âşık*” makalesi Sarı Âşık hakkında Azerbaycan’da Karadaği ve Salman Mümtaz’dan sonra yazılmış üçüncü, muhacerete yazılmış ilk makaleydi. Bu makale, üzerinden 80 yıldan fazla geçmesine rağmen hâlâ âşık sanatıyla ilgili en özgün biçimde ele alınmış yazı gibi dikkati çeker. Şimdiye kadar konu uzmanlarınca layıkıyla araştırılmayan bu değerli makalenin dikkatten kaçmasının asıl sebebi, yazarı hakkındaki bilgisizlik de olabilir. Çünkü makalenin gizemine ışık tutan yazarın ta kendisidir. Adı Mirzâde M. Fahreddin diye geçen yazar, Mustafa Fahreddin Akabâlî (1889-1972), Mîr Seyyid Hamza Nigârî’nin *amcası oğlu Mîr Mustafa’nın* torunudur. Sarı Âşık’ın hayatının, özellikle de yaşadığı devirle alakalı şimdiye kadar yazılanların Mirzâde Mustafa Fahreddin’in 1930’lu yıllarda yazmış olduğu eserleri ve bu konudaki rivayetlerle yön değiştireceği kanaatindeyiz.

Araştırmamızı, meşhur Seyyid neslinin 3 kuşağının - *Seyyid Muhammed Şemseddin Akabâlî* (Mîr Seyyid Hamza Nigârî’nin dedesinin dedesi), *Mîr Seyyid Hamza Nigârî* ve *Mirzâde Mustafa Fahreddin Akabâlî*- izleriyle yürüttük.

Anahtar Kelimeler: Sarı Âşık, Akabâlî, Mirzâde Mustafa Fahreddin, Mîr Seyyid Hamza Nigârî, Seyyid Muhammed Şemseddin

SARI ASHIK AND MIR SEYYID AKABALI’S DESCENDANTS

ABSTRACT

As the ancient collections of biography do not talk about the art of Ozan-Ashik, the antiquity of creativities cannot reach to the day-to-day like our classical works. Sari Ashik is one of the most mysterious ozans, so a lot of conflicting information was given about him. The article about Sari Ashik published in the magazine “Knowledge about Azerbaijani country” in 1934, Istanbul, was the first one about Sari Ashik appeared abroad and the third research about the ozan after Garadaghi and Salman Mumtaz’s articles published in Azerbaijan. Though more than 80 years passed from the publication of this article, it still draws attention as a most distinctive research about the ashik art. This valuable article hasn’t been worthily researched by the scholars up to now and the main reason of it could be the lack of knowledge about the author. The author just himself reveals the mystery of the article. The author was called Mirzadeh M. Fahreddin. His real name is Mustafa Fahreddin Akabali (1889-1972) and he is Mir Mustafa’s grandson, who is Mir Seyyid Hamza Nigari’s cousin. We consider that this article, which will open the new ways to the scientific discussions

* Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, afina@mynet.com

about *Sari Ashik*'s real name, especially, the period he lived in, will change the contradictory opinions on this topic from the standpoint of *Mirza Mustafa Fahreddin*'s "*Sari Ashik*, one of the Azerbaijani *ashiks*" and *Mir Seyyid Hamza Nigari*'s "*Humayy-Arsh*" works. We have done our study following the three generations of the famous *seyyid* descendant: *Seyyid Muhammad Shemseddin Akabali* (*Mir Seyyid Hamza Nigari*'s great-great-grandfather), *Mir Seyyid Hamza Nigari* and *Mirzadeh Mustafa Fahreddin Akabali*.

Keywords: Sari Ashik, Akabali, Mirzadeh Mustafa Fahreddin, Mir Seyyid Hamza Nigari, Seyyid Muhammad Shemseddin

Giriş

Sarı Âşık, hakkında birbirine zıt ve tartışmalı fikirler söylenen en esrarengiz Azerbaycan ozanlarından. "Sarı Âşık'ın hayatı ve yaratıcılığı hakkındaki malumatın kusurluluğu Âşık şiir sanatımızın birçok meselelerinin açıklığa kavuşmamış olduğunu açıkça gösteriyor."¹ Mehmet Fuat Köprülü'nün de yazdığı gibi, "14.-16. yüzyıllar arası yaşayan ozan-bakslara ait metinlerin olmaması bizim bu konuda sağlıklı değerlendirme yapmamızı engellemektedir."² Sarı Âşık hakkında ilk bilgiye Hasanali Han Karadaği'nin (1848-1949) tezkiresinde rastlıyoruz. Karadaği'yi belki de Sarı Âşık'ın kendisi gibi Karabağlı, aslen ise Cenubi Azerbaycan'ın Karadağ eyaletinden olduğu hakkındaki deyimler cezp etmiş olmalı ki tezkiresinde âşık'tan bahsetmiştir. O, "Âşık Gurbanali veya Sarı Âşık ve hak âşığı denen şahsın seyrü suluki" serlevhası altında şöyle yazar: "Zahiren bu zât-i pâk şifte-yi ruzigârdır. Aslen Gara Dağ mahallindendir. Çok kadim vakitlerde gelip Garabağ'ın Zengezur mahallinde Ekeri çayının kenarında vaka Gülebürd adlı Geryede sükna edip."³ Bu malumatın dışında, "Kadim tezkireciler, bu kudretli sanatkârın hayat ve yaratıcılığı hakkında bir kelime de olsun yazmamışlar."⁴ Tezkirelerde, el şairleri ve âşıklardan hiç söz etmemenin yanında olumsuz şekilde bahsetmeler ve küçümsemeler de olmuştur ki bununla ilgili en fazla bilgiye Fuad Köprülü çalışmalarında rastlıyoruz.⁵ Köprülü, eski dönem ozanlarının isimlerini bile bilmememizin sebebini "hepsinden fazla olarak, eski müverrih ve ediplerimizin halka ait şeylere karşı daima küçümseme ve hor görme hissi beslemeleri sonucuna" bağlar.⁶ "Halk Şairlerimizin Küçümsemesi ve Tahkiri Mes'elesi" makalesinde, saz şairlerinin tahkir unsuru olarak kullanılmasıyla ilgili çok sayıda örnekler veren F.A.Tansel'in de yazdığı gibi, halk şiirlerinin "asırlar boyunca küçümseme hakir görülme düşünceleri de artık ortadan kalkmış, o geçmiş yıllara gömülmüş bulunmaktadır."⁷ Âdem Balkaya, âşık şiirlerinin yazıya geçirilmemesinin nedenlerini "Okuma Yazmalarının Olmaması", "Hak Âşığı", "Kavramına Halel Gelir Düşüncesi", "İrticalen Söyleyebilme Yeteneği",

¹ Mirza İbrahimov, *Âşık Poeziyasında Realizm*. Azerbaycan İlimler Akademisi Neşriyatı, Bakü, 1966, s. 37.

² Fuad Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, Güven Basımevi, Ankara, 1962, s. 29.

³ H.Karadaği, *Tezkire-i Karadaği*. Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsü, Arşiv: Az. EAREF No: 7602, s. 7.

⁴ H.Araslı, *XVII-XVIII. Asır Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Azerbaycan Üniversitesi Neşriyatı, Bakü, 1956, s.114.

⁵ Fuad Köprülü, "Türk Edebiyatı'nda Âşık Tarzı'nın Menşe' ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe", *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu, 3.Baskı (Tarih Kurumunda İlk Basım 1966), Ankara, 1999, s.195-238.

⁶ M.Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, "Ötüken", 2.Basım, İstanbul, 1980, s. 272-273.

⁷ Fevziye Abdullah Tansel, "Halk Şairlerimizin Küçümsemesi ve Tahkiri Mes'elesi", *TTK Belleten*, XLIX/194 (1985), s. 333.

“Çırac Yetiştirme”, “Bağlamdan Kopuş”, “Müziğin Eksilmesi”, “Konar-Göçerlik”, “Âşığın Hitap Ettiği Kesim” ve “Güncelleyememe Endişesi” gibi başlıklar altında detaylı şekilde açıklamıştır.⁸ Halk edebiyatının yazıya geçirilerek günümüze ulaşmasını sağlayan cönkler, aslında “bir kaygı sonucunda yazılı eserler hâline getirilmişlerdir.”⁹ Fakat cönklerde de âşık yaratıcılığına dair örneklerden daha fazla tekke edebiyatı örneklerine rastlanır. Mesela, “*aynı yüzyılın güçlü âşığı Karacaoğlan, “kır” ve “saz” şairi olarak Âşık Ömer’e nispetle cönklerde daha az yer bulabilmiştir.*”¹⁰

Karabağlı Sarı Âşık, esasen Bayatı şairi ve Hak aşığı olarak ün kazanmıştır. “Türkiye Türklerinin ‘mani’, Güneydoğu ve Kuzey Irak Türkmenleri’nin ‘hoyrat’ dedikleri, tek haneden oluşan halk edebiyatı nazım türüne Kafkasya, Azerbaycan ve İran Türkleri ‘bayatı’ demektedirler.”¹¹ “Hikmet dolu söz hazinesi”¹² olan “Bayatılardan yaratıcılığında en çok istifade eden sanatkârlardan Emânî, Azîzî, Zâbit, Lala, Sarı Âşık, Mazlum, Hüseyin, Sâlih, Bikes, Mahzun, Müştak, Muhammed Bey Âşık, Âşık Peri ve başkalarını gösterebiliriz.”¹³ Kaşgarlı Mahmud, “Bayat” kelimesini “22 Oğuz bölüğünden biri” gibi takdim etmenin yanında, bu sözün ikinci anlamını “Tanrıya verilen ad (Arguca)” olarak açıklamıştır.¹⁴

*Sarı Âşık’ın hayatı rivayet, efsane ve fantastik katlarla örtüldüğünden araştıranlar onun gerçek adı, doğduğu yer, yaşadığı devir hakkında bir birine benzeyen ve benzemeyen mülahazalar söylemiş ve ihtimaller ileri sürmüşlerdir (S.Mümtaz, B. Behçet, E. Demircizade, H. Araslı, M. H. Tehmasib, E. Karabağlı, E. Ahundov, P. Efendiyev, V. Veliyev, M. Hekimov, S. Paşayev, S. Rüstemov, X. Cabbarov vb.).*¹⁵

Sarı Âşık hakkındaki ilk makale 1927’de Azerbaycan’da Salman Mümtaz tarafından yazılmıştı.¹⁶ 1934’de Mustafa Fahreddin’in Türkiye’de yayımlattığı “Azeri Âşıklarından Âşık Nebi - Sarı Âşık” makalesinden sonra 1936’da Behlül Behçet, Azerbaycan’da “Sarı Âşık” ve “Âşık Tehellüslü Bayatı Şairinin Tercüme-i Hâli ve Yaratıcılığı” makalelerini yayımlatır. Mustafa Fahreddin’den esinlenen ilahiyatçı din adamı, edebiyatçı ve folklorcu Behlül Behçet, bu makaleleriyle Azerbaycan’da “o dönem edebî ve ilmî çevrelerde belli yankı uyandırmış ve bu mevzunun güncellik kazanmasına sebep olmuştur.”¹⁷ Fakat daha sonraları nerdeyse unutulmuş olan bu konu son dönem bazı araştırmalara baktığımızda tekrar gündeme gelebilecekmiş gibi görünüyor.

Mirzâde Mustafa Fahreddin, Sarı Âşık hakkındaki makale ve Mîr Seyyid Hamza Nigârî hakkında 1920’li yıllarda yazmış olduğu “Hümâ-yı Arş” eserinde bütün

⁸ Âdem Balkaya, “Halkbilim Kuramları Işığında Âşıkların Şiirlerini Yazıya Geçirmeme Nedenleri Üzerine Düşünceler”, *Karadeniz Dergisi*, S. 22, 2014, s. 25-36.

⁹ Ali Duymaz, “Sözün Yazılışması Yazının sözleşmesi: Cönkler”, *Millî Folklor*, Yıl 28, S.111, 2016, s. 18.

¹⁰ Ali Duymaz, *a.g.e.*, s. 25.

¹¹ Ali Kafkasyalı, *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*, C.1, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1. Baskı, Erzurum, 2002, s. 43.

¹² Mürsel Hekimov, *Âşık Sirinin Nevleri*, A.P.İ. Yayınları, Bakü, 1987, s. 8.

¹³ Mürsel Hekimov, *a.g.e.*, s.6.

¹⁴ Divanü Lügat-it-Türk Dizini (Çev. Besim Atalay), C. 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s. 833.

¹⁵ Kara Namazov, *Ozan-Âşık Sanatının Tarihi*, “Elm ve Tahsil”, Bakü, 2013, s. 116.

¹⁶ S.Mümtaz, “Âşık Abdullah”, *Azerbaycan Edebiyatının Kaynakları*, “Yazıcı”, Bakü, 1986, s. 17.

¹⁷ Rza Halilov, “Behlül Behçet ve Sarı Âşık’ın Bayatıları”, Behlül Behçet. Sarı Âşık’ın Bayatıları, Ön Söz, s. 4-11, “Seda”, Bakü, 2006, s. 6.

tartışmalardan uzak, hiçbir şeyi ispatlama, kanıtlama teşebbüsünde olmadan, sadece Sarı Âşık hakkında bildiklerini anlatmıştır. Çalışmamızda, Sarı Âşık'ı hem Mirzâde Mustafa Fahreddin Akabâlî'nin, hem de onun dedeleri Mîr Akabâlî¹⁸ ve Mîr Hamza Nigârî'nin bakışlarını göz önünde bulundurarak, aynı zamanda diğer kaynaklara da istinat ederek âşığın Seyyid nesli Akabâlîlerle bağlantılarını araştırdık. Sarı Âşık hakkındaki birbiriyle uyuşmayan çok sayıda kesin olmayan fikirler ayrıca bir tartışma konusu olsa da bu konuya da değinmeden geçemedik.

1. Sarı Âşık Hakkındaki Bilimsel Tartışmalar

Sarı Âşık'ı "*H.Garadaği Gurbanalı; S.Mümtaz Âşık Abdulla; Behlul Behçet ise Sarıca Nebi, hatta Âşık Garip gibi de takdim etmişler. Aslında ise Karabağ'da özellikle tarikat müritleri başta olmak üzere Karamanlar gerçek adlarını saklamış, muhtelif adlarla yaşamışlar.*"¹⁹ "Sarı Âşık ve Karamanlık" meselesi geniş ve tartışmalı bir konu olup ayrıca araştırılmaya muhtaçtır. "*Azeri Âşıklarından Âşık Nebi - Sarı Âşık*" makalesinde, M. Fahreddin, âşığın adını çoğunluğun kabul ettiği gibi Nebi olarak takdim eder. Makalede, "*Adını bildiren kısım*" ifadesi ile âşığın aşağıdaki bayatısı verilir:

*Aşıqın Nebi'dir adı,
Gam meni ne budadı²⁰,
Ad benim, yar özgening
Neylerem Nebi dadı²¹*

H.Araslı bu konuda: "*Âşığın bir bayatısına esasen adının Nebi olduğunu da söylüyorlar*" diyerek aynı bayatıyı aşağıdaki şekilde vermiştir:

*Aşıqın nebudadı [Nebidi adı]²²
Gam meni ne budadı.
Ad benim, yar özgenin
Neylerem nebudadı. [Nabud adı]²³*

Altında da şöyle yazar: "Bu bayatının birinci mısrasını âşığın Nebi'dir adı diye şerh etmişler."²⁴ Bu bayatının aşağıdaki sürümü de var:

*Aşıqın Nebi'dir adı,
Gam meni ne budadı,
Ad benim, yar özgening
Neylirem nabü²⁵ adı²⁶*

¹⁸ Mîr Akabâlî - Şeyh Muhammed Şemseddin'in lakabıdır. Bu lakap kaynaklarda karşımıza "Ağabâlî", "Agabalı", "Akabâlî", "Aqa Bâlî", "Aka Bâlî", "Ağa Balım", "Mîr Bâlî", "Mîr Bâlim", "Mîr Balım" gibi imla şekillerinde çıkar. Çalışmamızda atıfların dışındaki yerlerde "Akabâlî" imla şeklini kullandık.

¹⁹ Kara Namazov, *Ozan-Âşık Sanatının Tarihi*, "Elm ve Tahsil", Bakü, 2013, s. 120.

²⁰ Ne budadı - nasıl da dövdü, hırpaladı anlamındadır.

²¹ Mustafa Fahreddin Mirzâde, "Azeri Âşıklarından Âşık Nebi - Sarı Âşık", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, S. 29, Bühranettin Matbaası, İstanbul, 1934, s. 178.

²² Parantezler yazara aittir.

²³ H.Araslı, *XVII-XVIII. Asır Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Azerbaycan Üniversitesi Neşriyatı, Bakü, 1956, s. 115.

²⁴ H.Araslı, *a.g.e.*, s. 115.

²⁵ Nâ-bud - yok olan, bulunmayan.

²⁶ Paşa Efendiyev, *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı*, "Maarif", Bakü, 1992, s. 263.

Behlül Behçet ise kendi eserinde son satırı “*Neylem bu dadı*”²⁷ şeklinde vermiştir.

Sarı Âşık’la alakalı en önemli ve keskin fikir ayrılıkları daha çok âşığın ne zaman yaşadığı konusunda olmuştur. 1927’de Sarı Âşık’ın Karabağ’daki mezarı üzerine yapılmış kümbeti tetkik eden Sovyet arkeologları, yapının XVII. asra ait olduğunu açıklamışlardır. Bunun da yoğun etkisiyle Sarı Âşık, edebiyat tarihi kitaplarına XVII. asır saz şairi gibi dâhil edilmiştir. Fakat kümbet bildiğimiz gibi mezarın üstüne çok daha sonraları da yapılabildi. Sarı Âşık’ın XVII. asırda yaşamadığını savunan araştırmaları kronolojik olarak daha eski dönemlere doğru özetlersek aşağıdaki manzara ile karşılaşırız: Meherrem Kasımlı, “Bayatılarımızın Hayret Heykeli - Sarı Âşık” makalesinde, Sarı Âşık’tan XVI-XVII. yüzyılların sanatkarı gibi bahseder.²⁸ 92 cönk, el yazma ve şahsi arşivlerden Azerbaycan bayatılarının en eski örneklerini toplayan *Asya Memmedova*’nın hazırladığı “Bayatılar”²⁹ kitabında, Sarı Âşık bayatılarının en kadim mehzaları yer alır. “Bayatılar” kitabı Sarı Âşık’ın bayatıları ile açılıyor. Birinci iki bayatı Muhammed İbn Mekki’nin (1549) 946.yılda kaleme aldığı “Lema âtü’-d- Dimeşkiyye” cönkünden alınmıştır.³⁰ Eğer 1549 yılında cönkte verilmiş bu bayatılar söylenildiği gibi hakikaten de Sarı Âşık’a aitse âşığın bu tarihten çok daha önceleri yaşadığından emin olabiliriz. *Miras Hamzaoglu İdelbayev*, Türk dünyasında sözlü şiirin edebî geleneklerini devam ettiren en önemli temsilcilerinden bahsederken, Azerbaycan âşıklarından Kurbanî, Âşık Abbas, Âşık Valeh ve Sarı Âşık’ı XV-XVI. yüzyılların âşık-şairleri gibi takdim eder.³¹ Kara Namazov, Sarı Âşık’ın daha eskilerde, 1450 yıllarında doğduğunu ihtimal eder.³² Mirzâde Mustafa Fahreddin’in 1934’de yayımlanmış “Azeri Âşıklarından Âşık Nebi- Sarı Âşık” makalesinde, mezarı ziyaretgâha çevrilmiş âşık’ın altı yüz yıldan beri nasıl sevildiğini belirtilerek, âşığın tam da XIV. yüzyılda yaşadığına işaret edilir.³³ M. Fahreddin’in yazdığı bu konuyla alakalı sadece bir araştırmada, “hayret doğuran ve muasır tetkikatlarla asla uyuşmayan” şeklinde bir fikir bildirilmiş ve arkasından da “Bu iddiayı kabul etmek çetin olduğu gibi, onu tamamen ve kati şekilde inkâr etmek de mümkün değil” denilmiştir.³⁴ Hâlbuki M. Fahreddin’in başka bir kaynakta yazdıkları, bunun dışında bir sıra efsane ve rivayetler, Akabâlî’nin, dolayısıyla da onun müridi olduğu söylenen Sarı Âşık’ın izini çok daha eskilere taşıyor.

2. Sarı Âşık - Mîr Akabâlî

İslam Ansiklopedisi’nin Nigârî’den bahseden bölümünde şöyle yazar: “Azerbaycan’ın Karabağ bölgesinde Zengezur kasabasının Cicimli köyünde

²⁷ Behlül Behçet, *Sarı Âşık’ın Bayatıları*, “Seda”, Bakü, 2006, s. 25.

²⁸ Meherrem Kasımlı, “Bayatılarımızın Hayret Heykeli- Sarı Âşık”, *Ozan Dünyası*, No: 5 (26), 2015, s. 11.

²⁹ Bayatılar (Haz. Asya Memmedova), “Elm”, Bakü, 1977, s. 13.

³⁰ Aktaran: Kara Namazov, *Ozan-Âşık Sanatının Tarihi*, “Elm ve Tahsil”, Bakü, 2013, s. 118.

³¹ Идельбаев М.Х. “Авторская изустная поэзия средневековой тюркской словесности и Хабрау йырау”, Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, *Материалы международной научной конференции “Общество, наука, инновации”*, “ИСИ”, Москва, 27-28 августа 2014, s. 88.

³² Kara Namazov, *Ozan-Âşık Sanatının Tarihi*, “Elm ve Tahsil”, Bakü, 2013, s. 118.

³³ Mustafa Fahreddin Mirzâde, “Azeri Âşıklarından Âşık Nebi - Sarı Âşık”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, S. 29, Bürhanettin Matbaası, İstanbul, 1934, s. 176.

³⁴ Şelale Hasanova, *Muhaceret İrsimizin “Yurt Bilgisi”*, www.yysq.org Elektron Kitap N 24 (86 - 2015), s. 79.

dünyaya geldi. Doğum tarihi olarak 1212 (1797), 1220 (1805) ve 1230 (1815) yılları kaydedilmektedir. Bölgede Cicimli Seyyidler diye tanınan, ocaklı ve büyük itibar sahibi olan ailesi VI.[XII.]³⁵ yüzyılda Horasan'dan Karabağ'a gelip yerleşen, Hz. Hasan soyundan Seyyid Muhammed Şemseddin Akabâlî'ye ulaşır³⁶. Menakıb-ı Mîr Hamza Nigârî'den şunları öğreniyoruz: “İslam âleminin dördüncü halifesi bulunan Hz. Ali (k.v) hazretlerinin torunları, hicretin I. ve II. asırlarında [M.8. ve 9.yy.]³⁷ zorunlu hicretle yurtlarından uzaklaştıkları zaman, bir kısmı Kafkasya'nın 'Karabağ' vilâyetine gitmişler ve burayı vatan edinmişlerdi”³⁸. Abbasiler dönemi 750 - 1258 yılları arasına denk geldiğinden, bu Seyyid neslinin VIII. asırdan başlayarak göç etme olasılığı mümkün gibi görünüyor. “Nigârî'nin ulu dedeleri Mîr Haydar ve Şeyh Seyyid Muhammed Şemseddin Akabâlî Peygamber soyundandırılar ve Medine şehrinde Karabağ vilayetine göçerek Cicimli köyüne yerleşmiş, o zamandan beri bu topraklarda yaşamağa başlamışlar.”³⁹ Bu tür bilgiler birçok kaynakta yer alır. Mustafa Fahreddin bu konuda şöyle der:

Bu köyde yerleşen bu muhterem zat o günden itibaren şeref, necabet, incelik, çok sayılı faziletleriyle halkın yol göstereni olmuştur. ... Bu zatın evlat ve torunları tam yedi asırdan beri o muhit halkı tarafından mübarek sayılır. ... Yedi yüz yıldan beri kendi manevi varlıklarını muhafaza ettikleri gibi Akabâlî hazretleri tarafından inşa edilen yedi asırlık evlerini de aynen muhafaza eden bu ailenin Karabağ'daki bu evleri her gün yüzlerce zevvarın⁴⁰ kutsi nazargâhı idi. Ben bunu kendi gözümle gördüm. ... Mevzuumuzun aslını teşkil eden mesele – bunların yedi yüz yıldan beri halka şifa bahşetmesi ve dertlerine deva olmalarıdır.”⁴¹

Bu satırları XX. asrın başlarında yazan Mustafa Fahreddin, gördüğümüz gibi, “yedi yüz yıldan beri” ifadesini defalarca kullanmakla, Akabâlî neslinin XIII. yüzyıldan beri, Karabağ'da yaşadığını bildirmiş oluyor. Aynı kaynakta bir de şöyle yazar: “Abbasilerin ulvi hanedanına son zamanlarda reva gördükleri baskıdan bezerek olarak Bağdat'tan Horasan'a, oradan da Karabağ'a hicrete mecbur kalan Akabâlî şöhretli meşhur Şeyh Muhammed Şemseddin Karabağ'a gelmiş ve Cicimli'de meskûnlaşmıştı. Bu hicret hicri beşinci asrın ortalarına tesadüf eder.”⁴² Yazılanlardan neslin XI. yüzyıl Bağdat'tan Horasan'a, 13.yüzyıldan da Karabağ'a göçmüş olduğu anlaşılıyor. Mustafa Fahreddin Mirzâde, Sarı Âşık hakkındaki makalesinde, “Âşık'ın vasiyeti mucibince cenaze namazını Mîr Nigârî Hazretlerinin en büyük Dedesi ve Mîr Aka lakabıyla meşhur Şeyh Hacı Muhammed Şemseddin Efendi kıldırıştır.”⁴³

³⁵ Parantez yazara aittir.

³⁶ A. Azmi Bilgin, “Nigârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul, 2007, s. 85.

³⁷ Parantez yazara aittir.

³⁸ Kurtuluş Altunbaş, *Divan-ı Seyyid Nigârî*, C. 2, Cem Ofset, Samsun, 2004, s. 563.

³⁹ Mustafa Fahreddin Mirzâde, “Azeri Âşıklarından Âşık Nebi - Sarı Âşık”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, S. 29, Bûrhanettin Matbaası, İstanbul, 1934, s. 176.

⁴⁰ Zevvar – kutsal mekânları ziyarete çıkan yolcu.

⁴¹ Mustafa Fahreddin Mirzâde Akabâlî, *Hümâ-yı Arş. Karabağlı Şeyh Mîr Hamza Nigârî'nin Menakıpnamesi*, “Nurlar”, Bakü, 2015, s. 469-470.

⁴² Mustafa Fahreddin Mirzâde Akabâlî, *a.g.e.*, s. 469.

⁴³ Mustafa Fahreddin Mirzâde, “Azeri Âşıklarından Âşık Nebi - Sarı Âşık”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, S. 29, Bûrhanettin Matbaası, İstanbul, 1934, s. 177.

diye yazar. Dipnotta bu konuyla alakalı söylenen rivayet geniş biçimde anlatılmış. Bu rivayete göre, Mîr Akabâlî'nin âşığının cenaze namazını onun kılmasını istemesinden haberi yokmuş. Yolu âşığının köyünden geçiyormuş, katır inat etmiş köyden çıkmak istememiş. Bu arada yoldakilere âşığı sormuş, ölüm döşeğinde olduğunu söylemişler. Bunun üstüne âşığı görmeğe gitmiş ve yastığının üstünde: “Aka Bâli geldin Âşık üstüne, Durma Yasin oku turyan” notunu görünce hemen Sure-i Şerife'yi okumaya başlar, bitirir-bitirmez âşık vefat eder. Aka Bâli cenaze namazını da kıldırdıktan sonra yoluna devam eder.⁴⁴ Makalenin içinde, “Vasiyetnamesinden” başlığı altında âşık'ın birkaç şiirinden örnekler vermiştir. Burada Akabâlî'ye yazılan şiir parçası biraz farklı şekilde verilmiştir:

*Men âşık oqu turyan,
Oqu ayin, oqu turyan.
Aqa Bâli” gelding Âşık üstüne,
Oqu Yasin, oqu turyan*⁴⁵

Bu konuyla alakalı son dönem araştırmalarında “Muhtemelen, hakikaten de Sarı Aşığının cenaze namazını bu dönem Karabağ ve Zengezur'da meşhur olan Hacı Muhammed Şemseddin kılmıştır”⁴⁶ diye tek bir fikir ileri sürülmüştür.

İlham Kahraman'ın hazırlayıp sunduğu Sarı Âşık şiirleri arasında Akabâlî'nin adı geçen bir bayatıya daha rastladık:

*Men Aşığam, gar gara [mağara garadır]⁴⁷
Terter'e, ha Gargar'a
Tez yetiş, “Ağa Balım”
Can yetib ha gargara*⁴⁸

“Can yetib ha gargara” mısrası - can boğaza yetişti, çıkmak üzeredir anlamındadır. Dolayısıyla ölüm döşeğinde can çekişen Sarı Âşık, Akabâlî'nin yetişmesini beklemektedir.

3.Sarı Âşık – Mîr Seyyid Hamza Nigârî

Mîr Hamza Nigârî'nin (1798-1886) Sarı Âşık'a ilgisini gösteren kaynaklarda şöyle yazar: Mîr Hamza Nigârî “Cicimli'de ve Bergüşat'ın Mirler köyünde tedris ve terbiye ile meşgul olmuştur. Cicimli'de kışın Hakari nehrinin kenarında Sarı Âşık adlı Allah meczubunun nurlu mezarı civarında inşa edilen medreselerde tedrisatla ve Bergüşat'ta da Mirler köyünde Bergüşat nehrinin kenarında kendine has hücrede ilim ve irfan yaymakla meşgul olmuştur.”⁴⁹ Mîr Hamza Nigârî, dedelerinin Sarı Âşık'la olan ilişkisinin ve âşığının mezarına yakın olmasının etkisinden olmalı ki Sarı Âşık'ın şahsına

⁴⁴ Mustafa Fahreddin Mirzâde, a.g.e., s. 177.

⁴⁵ Mustafa Fahreddin Mirzâde, “Azeri Âşıklarından Âşık Nebi - Sarı Âşık”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, S.29, Bühranettin Matbaası, İstanbul, 1934, s. 177.

⁴⁶ Şelale Hasanova, *Muhaceret İrsimizin “Yurt Bilgisi”*, www.yysq.org Elektron Kitap N 24 (86 - 2015), s. 82.

⁴⁷ Parantez yazara aittir.

⁴⁸ Sarı Âşık, *Gül Defteri* (Haz. İlham Kahraman), “Adiloğlu” neşriyatı, Bakü, 2011, s. 50.

⁴⁹ Mustafa Fahreddin Mirzâde Akabâlî, *Hümâ-yı Arş. Karabağlı Şeyh Mîr Hamza Nigârî'nin Menakıpnamesi*, Bakü, “Nurlar”, s. 52.

ve sanatına olan derin saygısını şiirle de ifade etmiştir. M. Fahreddin, makalesinde bu konuda şunları söyler: *Mîr Nigârî divanlarından bu zatı zikrederken:*

*Ol gurbdedir mazar-i Âşık
Elgab-ı şehri Sarı Âşık
Ol Âşık-ı Sadıg olsa lâyıg
Serdâr-ı cünûn-ü gays-ü vâmıg.*

diye pek sitayişkarâne bir surette anmıştır.⁵⁰

Mustafa Fahrettin, bu şiir parçasından Mîr Hamza Nigârî hakkında yazdığı kitabında da bahsetmiştir.⁵¹ Makalede verilmiş bu dörtlük aslında Nigârî'nin "Çayname" mesnevisinden bir parçadır. Farklı başlıklar altındaki 18 bölümlü bu mesnevinin 14. bölümünde şair kendisinden, Mîr Haydar ve Mîr Akabâlî gibi dedelerinden söz açtıktan sonra Sarı Âşık hakkında da yazar. A. Azmi Bilgin'in hazırlayıp sunduğu Divan'da şiir aşağıdaki şekildedir:

*Ol karyededir mezar-i âşık
Elkâb-ı şehiri Sarı Âşık
Ol kâmil-i âşık olsa lâyık
Serdâr-ı cünûn u Kays ü Vâmık*⁵²

Divan'da, bu satırların hemen arkasınca Akabâlî - Sarı Âşık bağlantısı şöyle anılır:

*Elbette bulur makâm-ı âlî
Kim olsa mürîd-i "Mîr Bâlî"*⁵³

Nigârî, Sarı Âşık'ın Mîr Akabâlî'nin müridi olduğu için elbette âli makamı bulur - diye vurgular. Bu mısralar, yine Akabâlî ile ilgili anlatılan rivayeti hatırlatıyor. O rivayet ve bu mısralar Sarı Âşık'ın Akabâlî neslinden olmasa da Akabâlî müridi olduğuna işaret eder. Hem zaten B. Behçet de Sarı Âşık hakkındaki eserinde âşık'ın Akabâlî'nin müridi olduğunu şöyle anlatır: "Ağa Balım"ın hamu evladı seyyiddir. Bu tarafta olan seyyidler oradan yayılmıştır. Nebi adlı "Ağa Balım"ın müridine de Sarıca Nebi dermişler."⁵⁴

4. Sarı Âşık - Mustafa Fahreddin Mirzâde Akabâlî

Mustafa Fahreddin Akabâlî'nin babası Seyyid Sâdeddin Efendi, Karabağ'dan Amasya'ya göç ederek Mîr Hamza Nigârî'nin müridi olmuştur. Mîr Hamza Nigârî'nin vefatından birkaç yıl sonra - 1889 yılında, Amasya'da Nigârî muhitinde doğmuş Fahreddin Akabâlî bu çevrede yetişmiştir. Mustafa Fahreddin'e dedesi Mîr Mustafa'nın adını vermişler, Mirzâde soyadı ile Mirler köyünden çıkan neslinin adını taşır.

⁵⁰ Mustafa Fahreddin Mirzâde, "Azeri Âşıklarından Âşık Nebi - Sarı Âşık", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, S. 29, Bühranettin Matbaası, İstanbul, 1934, s. 176.

⁵¹ Mustafa Fahreddin Mirzâde Akabâlî, *Hümâ-yı Arş. Karabağlı Şeyh Mîr Hamza Nigârî'nin Menakıpnamesi*, Bakü, "Nurlar", s. 46.

⁵² A. Azmi Bilgin, *Divan-ı Seyyid Nigârî*, Kule Yayınları, İstanbul, 2003, s. 316.

⁵³ A. Azmi Bilgin, *a.g.e.*, s. 316.

⁵⁴ Behlül Behçet, *Sarı Âşık'ın Bayatıları*, "Azerbaycan Folklorunun İlk Neşrler" serisinden, "Seda", Bakü, 2006, s. 21.

Mustafa Fahreddin Akabâli, muhacerette Sarı Âşık hakkında ilk yazı olan “Azeri Âşıklarından Sarı Âşık” makalesini asla tartışmalara girmeden, oldukça özgün biçimde kaleme almıştır. Sarı Âşık’ın mezarının bulunduğu yeri detaylı şekilde tasvir ederken “hatırladığım kadarıyla” sözlerinden, Mirzâde’nin mezarı şahsen ziyaret ettiği anlaşılıyor. Bu konuyla ilgili iki farklı fikre rastladık: “Seyyid Nigârî Cicimli köyündendi, yani bu büyük üstadın Sarı Âşık’ın Hakari çayı sahilinde yerleşen kabrini görme ihtimali de çoktu. Mustafa Fahreddin onun kabrini tasvir ederken de özellikle bu faktöre dikkat yetirse de, bunun yanında, okurda kendisinin aynı yerleri görmesi tasavvuru yaranmaktadır.”⁵⁵ Burada, Nigârî’nin aşığın mezarını şahsen görebilme ihtimali, Mirzâde’nin ise bütün bunları Nigârî’ye istinaden anlattığı söylenmektedir. Diğer fikir şöyle: “Makalede daha sonra onun müellifinin Azerbaycan’da yaşadığı devirde Sarı Âşık’ın mezarını ziyaret ettiğini ve bu mezar hakkında dakik bilgilere malik olduğunu öğreniyoruz.”⁵⁶ Aslında, Mirzâde’nin Sarı Âşık’ın mezarını birebir gördüğünü, hatta o bölgedeki mezarlıklarda şahsen tetkikat yaptığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Mirzâde’nin sanatçı ruhunun, araştırmacı potansiyelinin ne denli yüksek seviyede olduğunu sergileyen Mîr Seyyid Nigârî hakkındaki “Hümâ-yı Arş” eserinde okuyoruz: “Beş günden fazla kalamamam istediğim gibi tetkikat yürütmeğe imkân vermedi.”⁵⁷ Sarı Âşık’la alakalı başka bir yerde yazar: “Bu köyün cenubi-garbında ve Hakari çayının tam kenarında takriben yedi kilometre mesafede (köye nazaran) o bölgenin meşhur ve tanınmış simalarından Sarı Âşık namındaki zatın kümbeti vardır. Teessüf ki, bu zatın şiirlerini ve beyitlerini toplamaya imkân olmadı.”⁵⁸ Bu yazılanlar akıllara, yazarın o mekânlarda daha fazla kalma imkânı olsaydı, bizleri kim bilir daha ne denli kıymetli bilgilere ulaştırabileceği düşüncesini getiriyor. Çünkü günümüzde, Lâcin’e gidip araştırma yapma imkânımız yok. Sarı Âşık, Âşık Alesker, Âşık Kurban gibi halk sanatçıların Karabağ’da bulunan mezarları Ermeni hunharları tarafından vahşice dağıtılmıştır.⁵⁹ Sarı Âşık’ın mezarı etrafında *taştan 10’a kadar “aslan, koyun, tay heykelleri vardır ki, bunlar ötede beride atılmış ve hemen hepsinin başından ayağından kırılmıştır”*⁶⁰ diye yazan Behlül Behçet, 1918-1920 yıllarında mezarları, kümbetleri araştırırken, bu yerlerin 1905-1918 yıllarında yakıldığını⁶¹ da belirtir. Azerbaycan âşık sanatı, 2009 yılında UNESCO tarafından somut olmayan kültürel miras listesine dâhil edilmiştir. Maalesef sanata değer veren kurumların, kültürel mirasın korunması için yaptıkları işler çok yetersizdir.

⁵⁵ Muhacerette Folklor Araştırmaları (Haz. Almaz Hasankızı), I. Kitap, “Elm ve Tahsil”, Bakü, 2015, s. 40.

⁵⁶ Şelale Hasanova, *Muhaceret İrsimizin “Yurt Bilgisi”*, www.yysq.org Elektron Kitap N 24 (86 - 2015), s. 80.

⁵⁷ Mustafa Fahreddin Mirzâde Akabâli, *Hümâ-yı Arş. Karabağlı Şeyh Mîr Hamza Nigârî’nin Menakıpnamesi*, Bakü, “Nurlar”, s. 428.

⁵⁸ Mustafa Fahreddin Mirzâde Akabâli, *a.g.e.*, s. 46.

⁵⁹ Камран Иманов, *Армянские инородные сказки*, Типография “Indigo”, Баку, 2008, s. 257.

⁶⁰ Mustafa Fahreddin Mirzâde, “Azeri Âşıklarından Âşık Nebi - Sarı Âşık”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, S. 29, Bühranettin Matbaası, İstanbul, 1934, s. 176.

⁶¹ Behlül Behçet, *Sarı Âşık’ın Bayatıları*, “Seda”, Bakü, 2006, s. 22.

Sonuç

Çalışmamızda, Sarı Âşık'ın, “Akabâlî” lakaplı meşhur Şeyh Hacı Muhammed Şemseddin Efendi ile aynı devirde yaşadığını gösteren deliller, hatta Sarı Âşık'ın Akabâlî'nin müridi olduğu hakkındaki fikirler yer almaktadır. Mîr Akabâlî ve Mîr Seyyid Hamza Nigârî - bu iki mübarek olarak görülen zatın ve aynı soyun saygıdeğer devamcısı Mirzâde Mustafa Fahreddin'in Sarı Âşık'la olan bağları, bir taraftan aşığın gizemli hayat yolunu aydınlatırken, diğer taraftan da onu daha esrarengiz hâle sokmuş gibi görünüyor. Çünkü Mîr Akabâlî hakkında yazılanlara bakacak olursak, İslam Ansiklopedisi'nde yazılana göre XII. yüzyılda yaşamıştır.⁶² M. Fahreddin'in yazdığına göre Mîr Akabâlî XIII. asırdan Karabağ'a yerleşmiştir.⁶³ Behlül Behçet'e göre Sarı Âşık Osmanlı devrinde Anadolu'dan Safevi hâkimiyeti altındaki Karabağ'a Akabâlî, Kara Pirim ve Hacı Karaman lakaplı kişilerden oluşan tarikatçı grupla birlikte gelmiştir. Grubun başında duran kişi Akabâlî idi.⁶⁴ Yaşar Kalafat, Azerbaycan'da Hacı Karaman'ın neslinden birisine istinaden grup üyelerinin XV. yüzyılda yaşadığını,⁶⁵ iki sayfa sonra ise onların XVI. Yy. sonları, XVII. Yy. başlarında⁶⁶ yaşadıklarını yazmasıyla durum daha karışık bir hâl alıyor. Burada, ağız edebiyatıyla ilgili “Kaynaklara bağlı zorluklar yanında, araştırmacılara bağlı nedenlerle de konu çetrefil hale gelmiştir”⁶⁷ sözleri tam da yerine düşer. Dolayısıyla Mîr Akabâlî ile ilgili bilgiler de dakik olmadığı için âşığın dönemi hakkında katı bir fikir söylemek yine imkânsız görünüyor. Sarı Âşık ve onun müşridi olduğu söylenen Akabâlî'nin aşağıda sıralayacağımız sebeplerden dolayı XIII-XV. yüzyıllarda yaşamış olduğunu ihtimal edebiliriz:

- I. 1581'de Sefevi şahı tarafından Nigârî'nin dedelerine verilmiş seyyidlik belgesi ve Karabağ'da yaşadıklarına dair evrak⁶⁸ Mîr Akabâlî'nin XVI. yüzyıldan önceleri yaşadığını gösterir.
- II. “Âşık” kelimesi XIV. yüzyıldan sonra kullanılmaya başlandı. Ayrıca “*Hak aşığı ifadesi 14-15. asırlarda (Kalenderî, Bektaşî, Hurufî vb.) tarikatların tesiriyle ortaya çıkmıştır*”⁶⁹. Bu açıdan baktığımızda, eğer gerçekten de “Sarı Âşık” lakabındaki “âşık” sözü saz şairi anlamındaysa (Sarı Âşık'ın saz şairi olmadığına dair ihtimaller vardır⁷⁰), XIV. asırdan önceleri yaşadığı mantıksız görünebilir.
- III. 1549 yılına ait bir cönkte Sarı Âşık'ın bayatılarının verilmesi, aşığın bu tarihten çok daha önceleri yaşadığını gösterir.⁷¹

⁶² A. Azmi Bilgin, “Nigârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul, 2007, s. 85.

⁶³ Mustafa Fahreddin Mirzâde Akabâlî, *Hümâ-yı Arş. Karabağlı Şeyh Mîr Hamza Nigârî'nin Menakıpnamesi*, “Nurlar”, Bakü, 2015, s. 469-470.

⁶⁴ Behlül Behçet, *Sarı Âşık'ın Bayatıları*, “Seda”, Bakü, 2006, s. 13.

⁶⁵ Yaşar Kalafat, *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları- II*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, s. 244.

⁶⁶ Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 246.

⁶⁷ Abdulkadir Emeksiz, “Karacaoğlan Kimliği”, (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 38: 2007, Ankara), *Edebiyat Bilimi Sorunlar ve Çözümleri*, C. 2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 5/2, Ankara, 2008, s. 637.

⁶⁸ Mustafa Fahreddin Mirzâde Akabâlî, *Hümâ-yı Arş. Karabağlı Şeyh Mîr Hamza Nigârî'nin Menakıpnamesi*, “Nurlar”, Bakü, 2015, s. 44-45.

⁶⁹ Vagif E. Veliyev, *Azerbaycan Folkloru*, Maarif Neşriyatı, Bakü, 1985, s. 152.

⁷⁰ Behlül Behçet, *Sarı Âşık'ın Bayatıları*, “Seda”, Bakü, 2006, s. 20.

⁷¹ Aktaran: Kara Namazov, *Ozan-Âşık Sanatının Tarihi*, “Elm ve Tahsil”, Bakü, 2013, s. 118.

IV. Sarı Âşık'ın bir bayatısında Nesimi'nin adına rastlıyoruz:

*Gözelik soy ilendi,
Şahmar da soy yılandı.
Nesimi tek bu Aşık
Yolunda soyulandı* ⁷²

1370'de Azerbaycan'ın Şamahı şehrinde doğan Nesimi, 1417'de Halep'te derisi soyularak katledildiğine göre âşık bu bayatıyı ancak 1417'den sonra, yani XV. yüzyılda yazabilirdi. Bu nedenle eğer hakikaten bu bayatı Sarı Âşık'a aitse aşığın XV. yüzyıldan önce yaşadığı hakkındaki ihtimaller kesinlikle reddedilir.

Abdulkadir Emeksiz'in Karacaoğlan hakkındaki “İlk dönem Karacaoğlan araştırmalarında şairin hayatı ve eserleri ile ilgili kesin hükümler verilemeyeceği ifade ediliyordu. Bugün geldiğimiz nokta bundan pek de farklı değildir”⁷³ cümlesini, olduğu gibi Sarı Âşık hakkında da kullanabiliriz. Çünkü İrene Melikoff'un da yazdığı gibi, “Her zaman gözden kaçan bir yüzey vardır; çalışmaya yeniden dalmak, yeni baştan bakmak gerekir. Denebilir ki, yüzyıllar problemin canlılığını azaltmamış, fakat karmaşıklığını artırmıştır.”⁷⁴ Sarı Âşık hakkında belli başlı araştırma yapanlar, aşığın hep “*hayat ve yaratıcılığı ile bağlı bir sıra meseleler şimdilik dakikleştirilmemiş kalmaktadır*”⁷⁵ gibi ifadelerini kullanmış ve haklı olarak “*elbette bütün bunlara yeniden bakılmalı, dakikleştirilmelidir*”⁷⁶ gibi sonuçlara varmışlardır. Sarı Âşık'ın Mîr Akabâlî'ye yazdığı manileri, Mir Seyyid Hamza Niğâri'nin Sarı Âşık'tan bahsedişini, M. Fahreddin'in Sarı Âşık hakkında yazdıklarını, bunun dışında birçok rivayet ve efsaneleri ilk defa konu eden çalışmamızın, Sarı Âşık ile ilgili kalıplaşmış deyimleri değışeceği ve bu konuda yeni araştırmalara ışık tutacağı kanaatindeyiz.

⁷² Üstat Âşıklar (Haz. P.Efendiye, M.Hekimov, N.Memmedova), “Gençlik” Neşriyatı, Bakü, 1983, s. 42.

⁷³ Abdulkadir Emeksiz, “Karacaoğlan Kimliği”, (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 38: 2007, Ankara), *Edebiyat Bilimi Sorunlar ve Çözümleri*, C. 2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 5/2, Ankara, 2008, s. 636.

⁷⁴ İrene Melikoff, *Hacı Bektaş. Efsaneden Gerçeğe* (Çev.Turan Alptekin), Cumhuriyet Kitapları, 7. Baskı, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2010, s. 363.

⁷⁵ Azad Nebiyev, *Azerbaycan Halk Edebiyatı*, “Elm” neşriyatı, Bakü, 2006, s. 161.

⁷⁶ Üstat Âşıklar (Haz. P.Efendiye, M.Hekimov, N.Memmedova), “Gençlik” Neşriyatı, Bakü, 1983, s. 8.

KAYNAKÇA

- AHUNDOV, E., *Sarı Âşık Şiirler*, “Azərbaycan”, Bakü, 1966.
- ALTUNBAŞ, Kurtuluş, *Divan-ı Seyyid Nigârî*, C. 2, Cem Ofset, Samsun, 2004.
- ARASLI, H., *XVII-XVIII. Asır Azərbaycan Edebiyatı Tarihi*, Azərbaycan Universiteti Neşriyatı, Bakü, 1956.
- AYAR, A.R. - ÖZEL, R. O., “Osman Fevzi Olcay’ın “Menakıp-ı Mîr Hamza Nigârî” Adlı Risalesi”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Amasya Üniversitesi Matbaası, S. 3, 2014, s. 187-201.
- BAYATILAR (Haz. Memmedova Asya), “Elm”, Bakü, 1977.
- BALKAYA, Âdem, “Halkbilim Kuramları Işığında Âşıkların Şiirlerini Yazıya Geçirmeme Nedenleri Üzerine Düşünceler”, *Karadeniz Dergisi*, S. 22, 2014, s. 25-36.
- BEHÇET, Behlül, *Sarı Âşık’ın Bayatıları*, “Seda”, Bakü, 2006.
- BİLGİN, A. Azmi, *Divan-ı Seyyid Nigârî*, Kule Yayınları, İstanbul, 2003.
- BİLGİN, A. Azmi, “Nigârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul, 2007, s. 85-87.
- ATALAY, Besim, *Divanü Lügat-it-Türk Dizini*, C. 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.
- DUYMAZ, Ali, “Sözün Yazılaşması Yazının sözleşmesi: Cönkler”, *Millî Folklor*, Yıl 28, S.111, 2016, s. 14-27.
- EFENDİYEV, Paşa, *Azərbaycan Şifahi Halk Edebiyatı*, “Maarif”, Bakü, 1992.
- EMEKSİZ, Abdulkadir, “Karacaoğlan Kimliği”, (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 38: 2007, Ankara), *Edebiyat Bilimi Sorunlar ve Çözümleri*, C. 2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 5/2, Ankara, 2008.
- HALILOV, Rıza, “Behlül Behçet ve Sarı Âşık’ın Bayatıları, Seda”, *Ön Söz*, Bakü, 2006, s. 4-11.
- HASANOVA, Şelale, *Muhaceret İrsimizin “Yurt Bilgisi”*, www.yysq.org Elektron Kitap N 24 (86 - 2015).
- HEKİMOV, Mürsel, *Âşık Sirinin Nevleri*, A.P.İ. Yayınları, Bakü, 1987.
- İBRAHİMOV, Mirza, *Âşık Poeziyasında Realizm*, Azərbaycan İlimler Akademisi Neşriyatı, Bakü, 1966.
- ИДЕЛЬБАЕВ, М.Х., “Авторская изустная поэзия средневековой тюркской словесности и Хабрау йырау”, Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, *Материалы международной научной конференции “Общество, наука, инновации”*, “ИСИ”, Москва, 27-28 августа 2014.
- ИМАНОВ, Камран, *Армянские инородные сказки*, Типография “Indigo”, Баку, 2008.
- KAFKASYALI, Ali, *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*, C.1, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1.Baskı, Erzurum, 2002.
- KALAFAT Yaşar, *Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları- II*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007.
- KARADAĞI H, *Tezkire-i Karadaği*, Azərbaycan Elyazmaları Enstitüsü, Arşiv: Az. EAREF No: 7602.

- KASIMLI, Meherrem, “Bayatılarımızın Hayret Heykeli - Sarı Âşık”, *Ozan Dünyası*, No: 5(26), 2015, s. 11-18.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Saz Şairleri*, Güven Basımevi, Ankara, 1962.
- KÖPRÜLÜ, M.Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. Basım, Ötüken Neşriyatı A.Ş., İstanbul, 1980.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, “Türk Edebiyatı’nda Âşık Tarzı’nın Menşeyi ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe”, *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu, 3.Baskı (Tarih Kurumunda İlk Basım 1966), Ankara, 1999, s. 195-238.
- MELİKOFF, İrene, *Hacı Bektaş, Efsaneden Gerçeğe*, (Çev. Turan Alptekin), Cumhuriyet Kitapları, 7. Baskı, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2010.
- MİRZÂDE, Mustafa Fahreddin Akabâlî, *Hümâ- yı Arş. Karabağlı Şeyh Mir Hamza Nigârî’nin Menakıpnamesi*, (Haz. Rıhtım M.), “Nurlar”, Bakü, 2015.
- MİRZÂDE, Mustafa Fahreddin, “Azeri Âşıklarından Sarı Âşık”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, S. 29, Bürhanettin Matbaası, İstanbul, 1934, s. 176-178.
- HASANKIZI, Almaz, *Muhacerette Folklor Araştırmaları*, I. Kitap, “Elm ve Tahsil”, Bakü, 2015.
- MÜMTAZ, S., “Âşık Abdullah”, *Azerbaycan Edebiyatının Kaynakları*, “Yazıcı”, Bakü, 1986.
- NAMAZOV, Kara, *Ozan-Âşık Sanatının Tarihi*, “Elm ve Tahsil”, Bakü, 2013.
- NEBİYEV, Azad, *Azerbaycan Halk Edebiyatı*, “Elm” neşriyatı, Bakü, 2006.
- SARI ÂŞIK, Gül Defteri (Haz. İlham Kahraman), “Adiloğlu”, Bakü, 2011.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, “Halk Şairlerimizin Küçümsenmesi ve Tahkiri Mes’ele”, *TTK Belleten*, XLIX/194 (1985), s. 313-333.
- ÜSTAT ÂŞIKLAR (Haz. P.Efendiyeve, M.Hekimov, N.Memmedova), “Gençlik”, Bakü, 1983.
- VELİYEV, Vagif E., *Azerbaycan Folkloru*, Maarif Neşriyatı, Bakü, 1985.